

УДК 94(477) [364.044.24-057.36:321.01]“1991/2014”

DOI: 10.33099/2707-1383-2019-33-3-84-100

Автушенко І.Б., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного транспортного університету (м. Київ)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ У 1991– 2014 РОКАХ: ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті проаналізовано наукові праці, в яких висвітлювалася державна політика України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у 1991–2014 роках. Встановлено, що дослідженнями даної тематики займалися науковці різних гуманітарних і військових наук. У статті наукові видання аналізуються за проблемно-тематичним принципом. Помітне місце в аналізі досліджень займають роботи історичного, правового та соціально-економічного змісту. Доведено, що наукові дослідження, присвячені соціальному захисту військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей не відзначаються системним історичним аналізом та носять переважно фрагментарний характер.

Ключові слова: *соціальний захист, державна політика, військовослужбовці, Збройні Сили України, члени сімей, історіографія.*

Історіографія розбудови Збройних Сил України, створення державної системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей має міждисциплінарний характер. Вона досліджується представниками різних гуманітарних та військових наук і охоплює праці загального змісту, в яких висвітлювалися процеси соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у контексті будівництва Збройних Сил України;

дослідження, які присвячені гуманітарній складовій системи соціального захисту; праці, що висвітлюють реалізацію державної політики України в матеріально-побутовій сфері; наукові розвідки, які розкривають заходи держави щодо соціального забезпечення військовослужбовців, звільнених у запас або відставку.

За умов відсутності комплексних історичних досліджень з даної проблематики, обрано міжпредметний та проблемно-тематичний характер досліджень вітчизняних авторів з акцентом військової історії. З цих позицій визначено принципи відбору та класифікацію історіографічних джерел.

Основні напрямки становлення та розвитку Збройних Сил України в 1991–2014 рр. та окремі аспекти державної політики України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей розглядалися в роботах науковців та військових фахівців. Зокрема, у монографії Е. Афоніна подані відомості про задоволення офіцерами і прапорщиками службою в ЗСУ, проаналізовано причини звільнення військовослужбовців зі служби та проблеми їх адаптації [3]. Є. Гри-

горенко у своїй роботі зазначав: «Для досягнення результативного проходження військової служби дуже важливого значення набуває гарантування особистої недоторканності та поваги гідності військовослужбовців, дотримання їхніх конституційних прав і свобод, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей» [10, с. 235-236].

С. Полтораки у своїй монографії визначив істотні властивості армії, що відрізняють її від інших силових структур держави. Автор торкається проблем медичної реабілітації військовослужбовців ЗСУ, що здійснювалася за сприяння НАТО [30]. В. Радецький, досліджуючи проблеми будівництва ЗСУ, одним із напрямків визначав гарантоване державою соціально-правове забезпечення військовослужбовців та їх сімей, розробку та прийняття державної програми забезпечення військовослужбовців житлом [32].

Правові аспекти державного соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України висвітлювалися в працях В. Кириленка [15] та Л. Новак-Каляєвої [23], в яких підкреслено, що належний соціальний захист військовослужбовців та

їх сімей сприяє підняттю престижу військової служби, належному комплектуванню ЗСУ. Від рівня соціального захисту залежить доля військової реформи, боєздатність армії при виконанні завдань щодо захисту своєї Вітчизни. У статті С. Орлова [26] проаналізовано процес становлення і розвитку системи соціального захисту військовослужбовців у 1991-2000 роках. Дослідники А. Папікян, І. Семеніхін соціальний захист військовослужбовців розглядали у контексті соціальної політики держави у Збройних Силах України та організації контролю за її забезпеченням.

Окремі питання правового статусу військовослужбовців досліджувалися науковцем І. Качаном [14]. Автор висвітлював проблему забезпечення правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей як один із основних напрямків правової роботи у ЗСУ, що гарантує військовослужбовцям реалізацію конституційних прав та свобод, матеріально-грошове забезпечення, які сприяють зацікавленості у військовій службі. В. Пашинський [28] розглядавав соціальний захист військовослужбовців, як елемент їхнього конституційно-пра-

вового статусу. Автори, висвітлюючи законодавчу складову соціального захисту, наголошували на необхідності уточнення і прийняття нових правових актів з цієї соціальної проблеми. У статтях В. Алещенка [1, 2] розглянуто законодавство про надання соціальних гарантій військовослужбовцям ЗСУ щодо забезпечення житлом, проаналізовано види діяльності, заборонені для військовослужбовців, їх права, обов'язки, пільги та пенсійне забезпечення. Військовий фахівець зауважував, що об'єктивно соціальні програми у військовій сфері мали переважно декларативний характер, фінансувалися не в повній мірі, а виконавці вільно поводитися із законами, що визначали соціальні права та гарантії військовослужбовців.

Удосконалення системи соціального захисту військовослужбовців, яка забезпечувала б належний соціальний захист військовослужбовців розглядав О. Верба [7]. Автор зазначив, що соціальні гарантії, пільги, які надавалися військовослужбовцям та членам їх сімей задовольнялися не у повному обсязі, у зв'язку з недофінансуванням із Державного бюджету України.

Аспекти державної політики України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у 1991–2005 роках висвітлені у дисертаційному дослідженні С. Корольова [19]. Автор розкрив історію створення нормативно-правової бази соціальних гарантій військовослужбовців ЗСУ, провів порівняльний аналіз соціального забезпечення українських військовослужбовців з соціальними нормами особового складу збройних сил країн-членів НАТО. Однак, не відобразив як прийняття законодавчої бази та її реалізація позначалася на долі військовослужбовців та членів їх сімей.

У дослідженнях ряду вітчизняних науковців розглядалася тема реалізації свободи совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ. Дослідники Н. Олексюк та С. Калаур розкрили значення духовної опіки у військовому середовищі, запропонували на законодавчому рівні сприяти запровадженню інституту військового капеланства у ЗСУ, що посилює вплив Церкви на сповідування військовослужбовцями моральних цінностей, етичних норм і принципів на процес виконання ними професійних

обов'язків і на життєдіяльність їхніх сімей» [24, с. 17-24].

У 2000-х роках вийшли наукові праці, в яких аналізувалися взаємовідносини Збройних Сил України та церкви. Зокрема, це монографія С. Здіорука, в якій досліджено функціонування і розвиток суспільно-релігійних відносин, розв'язання яких впливало на стратегію гуманітарної політики і демократичних реформ в Україні. Зокрема, проаналізовано методи і механізми взаємодії армії і церкви, запровадження інституту військових капеланів в армії [13].

Однією з перших праць, в якій висловлювалися методичні рекомендації органам військового управління щодо впровадження інституту військових капеланів в Українській армії стала колективна робота В. Кротикова, О. Уткіна, В. Малюги, В. Топальського [27]. Автори визначили сутність і зміст душпастирської опіки у ЗСУ, проаналізували різновиди релігій і конфесій в Україні. Обґрунтували рекомендації органам військового управління щодо створення ефективної системи душпастирської опіки в ЗСУ, які передбачали запровадження інституту військових капеланів для

задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців.

Правове регулювання вступу громадян на військову службу, просування по службі та припинення військово-службових відносин висвітлено у монографії І. Коржа. Автор зробив висновок, що кадрові військовослужбовці є основою сильної армії, що їм притаманна більша психологічна і фізична готовність проходити військову службу протягом тривалого часу, без вагань виступити на захист своєї Вітчизни. Тому дослідник наполягає на необхідності «зберегти такий вид військової служби, як кадрова військова служба офіцерського складу» [18].

Вітчизняні дослідники О. Коваль [17], О. Дашкевич [11] зазначали, що у ЗСУ система кадрової роботи протягом тривалого часу носила номенклатурний характер, унаслідок чого спостерігалися прояви авторитаризму під час прийняття кадрових рішень і необ'єктивність оцінки кандидатів на посади. При підборі кадрів на керівні посади не повною мірою враховувались їх професійні, ділові, моральні якості та компетентність. О. Коваль вважав, що недотримання вимог соціальної справедливос-

ті та професіоналізму в просуванні по службі, призвело, особливо у 2011/2012 роках, до падіння престижу військової служби, відтоку з армії найбільш професійно підготовлених кадрів [17, с. 428].

Характерною рисою комплектування Збройних Сил України стало збільшення питомої ваги жіноцтва та розширення сфери їхньої професійної діяльності. Ця тема знайшла своє висвітлення у наукових працях, і зокрема, такі питання, як місце жінки-військовослужбовця у війську, гендерна політика в Українській армії, особливості службової кар'єри жінки у військовій організації та причини, що спонукають жінку до обрання військової служби. Такі питання висвітлені частково у працях Н. Клименко [16] та Н. Вавілової [6], хоча проблема соціального захисту військовослужбовців-жінок всебічно не аналізувалася.

Тематика дослідження державної політики медичного забезпечення Збройних Сил України проаналізована, зокрема, полковником медичної служби М. Бадюком [4], який за допомогою системного аналізу та історичного методу показав основні

віхи становлення і розвитку вітчизняної військової медицини в 1991-2014 рр. Характерно, що до початку агресії РФ проти України автори більше уваги приділяли діяльності санаторно-курортних закладів щодо медичного забезпечення військовослужбовців ЗСУ. Цій темі присвячені публікації В. Мегедь, Я. Радиша, О. Соколова, І. Чорного. Так, зокрема, В. Петровський зазначав, що усі військовослужбовці, які свого часу будуть звільнені у запас чи відставку, рівно як і військові пенсіонери разом зі своїми сім'ями матимуть право на санаторно-курортне обслуговування [29].

Складовою соціального захисту сімей військовослужбовців є функціонування дитячих військових санаторіїв, оздоровлення дітей військовослужбовців. Однак вона не знайшла належного дослідження. Існують публікації про розвиток дитячих оздоровниць України в цілому, висвітлюються соціально-економічні аспекти розвитку дитячого відпочинку та оздоровлення в Криму. Праці з даної теми підготувала А. Ганієва [8, 9]. У монографії за редакцією О. Биковської [25] розкривалася концепція дитячого від-

починку та оздоровлення в контексті організації педагогічного процесу, але проблеми дітей військовослужбовців не стали предметом окремої уваги.

Найбільш ґрунтовно медичне забезпечення військовослужбовців висвітлено у праці О. Шекери, в якій показана організація управління та функціонування системи медичного забезпечення військовослужбовців. Він вважав, що її вирішення залежало від соціально-економічних цінностей суспільства, дотримання принципів доступності та рівноправності в наданні медичної допомоги. Зазначив, що між запланованим і фактичним виділенням коштів на медичне забезпечення, існувала значна різниця, яка впливала на його стан. Автор наголошував, що поліпшити медичне забезпечення можна за рахунок впровадження медичного страхування військовослужбовців [35].

Процес медичної реабілітації військовослужбовців ЗСУ після виконання місії у складі миротворчого контингенту досліджувала Н. Пономаренко [31]. Дослідниця дійшла висновку, що поєднання чергової відпустки у родинному колі з організованим відпочинком, медичним

обстеженням та лікуванням у санаторіях, де створені необхідні умови і належний психологічний клімат покращують результати лікування та реабілітації. Цінність даної публікації була б вищою, якби були наведені дані про кількість військовослужбовців, які, повернувшись із «гарячих точок», згодом звільнилися у запас за станом здоров'я.

Особливості організації страхування життя та здоров'я військовослужбовців висвітлювалися у публікаціях В. Бондаря, М. Гребенюка, Л. Грицаєнка, в яких головна увага приділялася правовим аспектам теми. В. Бондар проаналізував виплати страхових сум військовослужбовцям і виявив, що фінансування соціальних виплат здійснювалося за залишковим принципом. Автор зазначав, що для забезпечення страхування держава мала б визначити видатки окремими статтями державного бюджету [5].

Фінансова нестабільність держави вплинула на забезпечення культурно-масової роботи в ЗСУ, негативно позначилася на можливостях організації дозвілля для військовослужбовців та їх сімей. В. Деркач доводить, що фінансова неспроможність

ЗСУ була головною причиною того, що на початку 2000-х років помітно скоротилися виступи митців перед військовослужбовцями та їх сім'ями [12]. Гастрольна діяльність Зразково-показового оркестру ЗСУ відображена в публікаціях П. Жицького, Ю. Смелова. Я. Романовський [33] проаналізував тенденцію скорочення державної дотації на утримання театрів, ансамблів пісні і танцю, будинків офіцерів, клубів та бібліотек військових частин, військово-оркестрової служби і, як наслідок — їх тотальне розформування.

Забезпечення військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, службовим або постійним житлом є однією з соціальних гарантій держави.

Умови надання житла військовослужбовцям ЗСУ та їх сім'ям досліджувалися в площині житлового права науковцями Н. Кузнецовою, В. Подрушняком, І. Чубарем. У статтях С. Скрипника, Р. Сапіги, С. Задерієнка [34] на широкій документальній базі проаналізовано стан фінансування житлової програми за джерелами надходження коштів з 1992 по 2010 рік, показана кількість збудованих (придбаних) квартир по відношенню до безквартирних вій-

ськовослужбовців ЗСУ. Автори зазначили, що будівництво незначної кількості квартир для військовослужбовців зумовлено обмеженим фінансуванням житлової програми Міністерства оборони, несвоєчасністю надходження коштів із загального фонду бюджету, а також тією обставиною, що лєвова частка фінансування передбачалася зі спеціального фонду (власних надходжень Міністерства оборони, зокрема — від реалізації надлишкового майна).

Дослідники Ю. Добровольський, О. Водчиць, О. Семененко, М. Абрамова, Р. Бойко, О. Кремешний, А. Бердочник аналізували структуру та динаміку грошового забезпечення окремих категорій військовослужбовців, провели порівняльну характеристику заробітної плати окремих категорій військовослужбовців ЗСУ до мінімальної та середньої заробітної плати по країні. У той же час питання рівня грошового забезпечення молодшого начальницького складу, особливо нижчої ланки, залишилося не розкритим. Військовий фінансист І. Марко, аналізуючи грошове забезпечення військовослужбовців, відзначав, що у сімейному бюджеті військовослужбовця, як правило, переважало

грошове забезпечення голови сім'ї, яке складає 70-100% спільного доходу» [22, с. 12-13].

Проблематика соціального забезпечення осіб, звільнених з військової служби у запас або відставку належить до найменш висвітлених у вітчизняній історичній науці. Дослідники С. Горбенко, В. Хома, Г. Шпанчук, І. Смірнов, спираючись на джерельну базу, розглядали соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців до цивільного життя відповідно до вимог кадрової політики в ЗСУ. При цьому наголошували, що у державі і суспільстві склалося єдине розуміння, що військовослужбовці, які звільнялися зі Збройних Сил, вимагають особливої уваги і допомоги при переході до цивільного життя.

Проблеми в здійсненні соціально-професійної адаптації звільнених у запас військовослужбовців ЗСУ висвітлював А. Красильщиков [20]. У статті В. Лазарева показана взаємодія Національного координаційного центру з перепідготовки звільнених військовослужбовців з кадровими органами силових відомств, обласними військовими комісаріатами [21].

Пенсійне забезпечення військовос-

лужбовців досліджував Л. Цюкало. Дослідники С. Дячук, С. Басараб на основі джерельної бази розкрили диспропорції у виплаті пенсій між різними поколіннями військових пенсіонерів, справедливо наголошували, що розмір пенсії залежав від часу звільнення їх з військової служби.

Аналіз історіографії заявленої теми свідчить, що науковці більше уваги приділяли аналізу нормативно-правової бази соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та їх сімей, аналізували діяльність органів влади, які здійснювали державну політику щодо соціального захисту.

Історичні дослідження з зазначеної теми стосуються різних хронологічних меж, окремих складових системи соціального захисту військовослужбовців. Більшість дослідницьких робіт підготовлені у таких галузях, як право, соціологія, економіка, державне управління тощо. Література, що безпосередньо висвітлює державну політику України щодо соціального

захисту військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей у 1991-2014 роках, у кількісному та змістовному відношенні незначна.

Виявлено, що недостатньо розкритими залишаються особливості та наслідки проведення державної політики щодо соціального захисту військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей, основні напрями державного реформування системи матеріального забезпечення військовослужбовців, роль військових капеланів у задоволенні духовних потреб військовослужбовців Збройних Сил, необхідність збереження та відновлення здоров'я шляхом санаторно-курортного лікування, проведення культурно-мистецьких заходів, удосконалення соціально-професійної адаптації військовослужбовців та їх сімей. Поза увагою залишилися аспекти впливу соціального захисту на морально-психологічний стан військовослужбовців і боєздатність військових підрозділів.

Список використаних джерел і літератури

1. Алещенко В. І. Соціальна політика в Збройних Силах України: проблеми та шляхи їх розв'язання // Наука і оборона. — 2005. — № 2. — С. 38-44.
2. Алещенко В. І. «Больові точки» соціального захисту // Військо України. — 2008. — № 10. — С. 16-19.
3. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. — К. : Інтерграфік, 1994. — 304 с.
4. Бадюк М. І. Українська військова медицина: сучасний етап // Наука і практика. — 2013. — № 1. — С. 180-189.
5. Бондар В. Чи здатна держава гарантувати соціальний захист своїх захисників? // Національна безпека і оборона. — 2000. — №4. — С.47-48.
6. Вавілова Н. В. Реалізація гендерної політики у Збройних Силах України // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. — 2016. — № 1. — С. 140-143.
7. Верба О. С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні // Юридична наука. — 2012. — № 2. — С. 164-172.
8. Ганиева А. К. Основные этапы развития детских здравниц Украины // Культура народов Причерноморья. — 2003. — № 45. — С. 22-24.
9. Ганиева А. К. Проблемы развития детского социального туризма в Крыму // Современные проблемы сервиса и туризма. — 2015. — № 1. (Т. 9). — С. 77-86.
10. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики. — Харків. : Право, 2010. — 279 с.
11. Дашкевич О. П. Створення кадрових органів Збройних Сил України та їх діяльність з комплектування посад вищого офіцерського складу (1991 — 2011 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / О. П. Дашкевич. — К., 2016. — 20 с.
12. Деркач В. Заспіваймо браття // Військо України. — 2004. — № 1-2. — С. 48-49.

13. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття. — К.: Знання України, 2005. — 552 с.
14. Качан І. І. Соціальний захист військовослужбовців — один із основних напрямків правової роботи в Збройних Силах України // Право військової сфери. — 2008. — № 3. — С.11-14.
15. Кириленко В. І. Соціальний захист військовослужбовців як засіб запобігання конфлікту між армією і суспільством // Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика. — К.: Чернівці, 1995. — С. 308-313.
16. Клименко Н. Г. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні // Економіка та держава. — 2014. — № 5. — С. 116-119.
17. Коваль О. В. Кадровий менеджмент на сучасному етапі реформування та розвитку Збройних Сил України // Теорія і практика державного управління. — 2012. — Вип. 4(39). — С. 428-436.
18. Корж І. Ф. Військова служба в Україні: правове регулювання. — К.: СБУ, 2006. — 208 с.
19. Корольов С. С. Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (1991 — 2005 рр.): історичний аспект : Дис. ... к. і. н. — К., 2006. — 208 с.
20. Красильщиков А. Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах) // Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. — 2005. — № 2. — С. 117-125.
21. Лазарев В. В. Проблеми соціальної адаптації звільнених військовослужбовців (їхніх родин) // Стратегічна панорама. — 2005. — № 1. — С. 134.
22. Марко І. Грошове забезпечення: реальність і перспективи // Військо України. — 2003. — № 9-10. — С. 12-13.
23. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект // Вісник. — Львів, 2007. — № 584: Держава та армія. — С. 158-166.
24. Олексюк Н., Калаур С. Духовна опіка військовослужбовців як умова ефективності налагодження життєдіяльності їхніх сімей в умовах реформування Збройних Сил України // Науковий вісник Національного університету біо-

ресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. — 2013. — Вип. 192(2). — С. 17-24.

25. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / Биковська О. В., Петрочко Ж. В.; за ред. О. В. Биковська. — К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. — 208 с.

26. Орлов С. Ф. Становлення і розвиток системи соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України // Військово-науковий вісник. — Львів, 2004. — Вип. 6. — С. 183-196.

27. Основи релігійних вчень та практичні рекомендації органам військового управління щодо душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України: Навчально-методичний посібник / Кротиков В. П., Уткін О. І., Малюга В. М., Топальський В. Л. — К.: НДЦ ГП ЗС України, 2010. — 106 с.

28. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні // Право України. — 2005. — № 4. — С. 39-42.

29. Петровський В. Військові санаторії: «міністерський бонус» для лейтенанта // Військо України. — 2011. — № 7. — С. 46-47.

30. Полторак С. Механізми державного управління реформуванням Збройних Сил України: уніфікація трансформація. — Харків: Пром-Арт, 2017. — 340 с.

31. Пономаренко Н. О. Проблеми реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України після виконання місії у складі миротворчого контингенту // Військова медицина України. — 2004. — № 1-2. — Т.4. — С. 113-114.

32. Радецький В. Збройні Сили: проблеми будівництва в контексті національної безпеки України // Військо України. — 1996. — № 3-4. — С. 6.

33. Романовський Я. Тенденції розвитку військової культури у Збройних Силах України // Українознавство. — 2006. — №1. — С. 250-252.

34. Скрипник С. В., Сапіга Р. І., Задерієнко С. І. Аналіз забезпечення житлом військовослужбовців Збройних Сил України: історія та сьогодення : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tyl.at.ua/news/analiz_zabezpechennja_zhitlom_vijskovosluzhbovciv_zbrojnikh_sil_ukrajini_istorija_ta_sogodennja/2011-10-21-23

35. Шекера О. Г. Соціально-економічні аспекти формування системи медичного забезпечення Збройних Сил України. — К.: ЕКМО, 2006. — 274 с.

References

1. Aleshchenko, V.I. (2005) Sotsialna polityka v Zbroinykh Sylakh Ukrainy: problemy ta shliakhy yikh rozviazannia. Nauka i oborona, 2, p. 38-44.
2. Aleshchenko, V.I. (2008) «Bolovi tochky» sotsialnoho zakhystu. Viisko Ukrainy, 10, p. 16-19.
3. Afonin, E. A. (1994) Stanovlennia Zbroinykh Syl Ukrainy: sotsialni ta sotsialno-psykholohichni problemy. K. : Interhrafik, 304 p.
4. Badiuk, M. I. (2013) Ukrainska viiskova medytsyna: suchasnyi etap. Nauka i praktyka, 1, p. 180-189.
5. Bondar, V. (2000) Chy zdatna derzhava harantuvaty sotsialnyi zakhyst svoikh zakhysnykiv? Natsionalna bezpeka i oborona, 4, p. 47-48.
6. Bykovska, O. V., Petrochko, ZH. V. (2004) Orhanizaciya vidpochynku ta ozdorovlennya ditej: koncepciyi, texnolohiyi, dosvid. Kyiv: Derzhavnyj instytut problem simyi ta molodi. K.: Derzhavnyi instytut problem simi ta molodi, 208 p.
7. Dashkevych, O. P. (2016) Stvorennia kadrovykh orhaniv Zbroinykh Syl Ukrainy ta yikh diialnist z komplektuvannia posad vyshchoho ofiterskoho skladu (1991 — 2011). K., 20 p.
8. Derkach, V. (2004) Zaspivaimo brattia, Viisko Ukrainy, 1-2, p. 48-49.
9. Ganieva, A. K. (2015) Problemy razvitiia detskogo socialnogo turizma v Krymu. Sovremennye problemy servisa i turizma, 1. (Vol. 9), p. 77-86.
10. Ganieva, A.K. (2003) Osnovnye etapy razvitiia detskih zdravnic Ukrainy. Kultura narodov Prichernomorja, 45, p. 22-24.
11. Hryhorenko, Ye.I. (2010) Konstytutsiini zasady prokhodzhennia viiskovoi sluzhby hromadianamy Ukrainy: problemy teorii ta praktyky. Kharkiv. : Pravo, 279 p.
12. Kachan, I. I. (2008) Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv — odyz iz

osnovnykh napriamkiv pravovoi roboty v Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Pravo viiskovoi sfery, 3, p. 11-14.

13. Klymenko, N. H. (2014) Rol i mistse zhinky-viiskovosluzhbovtisia v Ukraini. Ekonomika ta derzhava, 5, p. 116-119.

14. Korolov, S.S. (2006) Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtisiv Zbroinykh Syl Ukrainy (1991 — 2005) : istorychnyi aspekt. K., 208 p.

15. Korzh, I.F. (2006) Viiskova sluzhba v Ukraini: pravove reguliuvannya. K.: SSU, 208 p.

16. Koval, O.V. (2012) Kadrovyi menedzhment na suchasnomu etapi reformuvannia ta rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy. Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia, 4(39), p. 428-436.

17. Krasylshchikov, A.L. (2005) Socialna adaptatsia zvilnenykh u zapas viiskovosluzhbovtisiv (problemy ta dosvid yikh vyrishennia v Ukrainy ta zarubizhnykh krayinakh). Demohrafiia ta socialna ekonomika. Naukovo-ekonomichnyi ta suspilno-politychnyi zhurnal, 2, p. 117-125.

18. Krotykov, V.P., Utkin, O.I., Maliuha, V.M., Topalskyi, V.L. (2010) Osnovy relihiinykh vchen ta praktychni rekomendatsii orhanam viiskovoho upravlinnia shchodo dushpastyrskoi opiky viiskovosluzhbovtisiv Zbroinykh Syl Ukrainy: Navchalno-metodychnyi posibnyk. K.: NDTs HP ZS Ukrainy, 106 p.

19. Kyrylenko, V.I. (1995) Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtisiv yak zasib zapobihannia konfliktu mizh armiieiu i suspilstvom. Konflikty v suspilstvi: diahnostyka i profilaktyka. K.: Chernivtsi, p. 308-313.

20. Lazarev, V.V. (2005) Problemy socialnoyi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtisiv (yikhnikh rodyn). Stratehichna panorama, 1, p. 130-138.

21. Marko, I. (2003) Hroshove zabezpechennia: realnist i perspektyvy. Viisko Ukrainy, 9-10, p. 12-13.

22. Novak-Kaliaieva, L.M. (2007) Normatyvno-pravovi osnovy zakhystu prav viiskovosluzhbovtisiv v Ukraini: sotsialnyi aspekt. Visnyk. Lviv, 584: Derzhava ta armiia, p. 158-166.

23. Oleksiuk, N., Kalaur, S. (2013) Dukhovna opika viiskovosluzhbovtisiv yak umova efektyvnosti nalahodzhennia zhyttiediialnosti yikhnikh simei v umovakh

reformuvannya Zbroinykh Syl Ukrainy. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Serii: Pedagogika, psykholohiia, filosofiia, 192(2), p. 17-24.

24. Orlov, S.F. (2004) Stanovlennia i rozvytok systemy sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy. Viiskovo-naukovyi visnyk. Lviv, 6, p. 183-196.

25. Pashynskiy, V.I. (2005) Konstytutsiino-pravovyi status viiskovosluzhbovtiv v Ukraini. Pravo Ukrainy, 4, p. 39-42.

26. Petrovskiy, V. (2011) Viiskovi sanatorii «ministerskyi bonus» dlia leitenenta. Viisko Ukrainy, 7, p. 46-47.

27. Poltorak, S. (2017) Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia reformuvanniam Zbroinykh Syl Ukrainy: unifikatsiia transformatsiia. Kharkiv: Prom-Art, 340 p.

28. Ponomarenko, N.O. (2004) Problemy rehabilitatsii viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy pislia vykonannya misii u skladi myrotvorchoho kontynhentu. Viiskova medytsyna Ukrainy, 1-2. T.4, p. 113-114.

29. Radetskiy, V. (1996) Zbroini Syly: problemy budivnytstva v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Viisko Ukrainy. 3-4, p. 6.

30. Romanovskiy, YA. (2006) Tendentsii rozvytku viiskovoi kultury u Zbroinykh Sylakh Ukrainy, Ukrayinoznavstvo, 1, pp. 250-252.

31. Shekera, O.H. (2006) Socialno-ekonomichni aspekty formuvannya systemy medychnoho zabezpechennya Zbroinykh Syl Ukrainy. Kyiv: EKMO, 274 p.

32. Skrypnyk, S.V., Sapiha, R.I., Zaderiienko, S.I. Analiz zabezpechennia zhytloom viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy: istoriia ta sohodennia : [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://tyl.at.ua/news/analiz_zabezpechennja_zhitlom_vijskovosluzhbovtiv_zbrojnykh_sil_ukrajini_istorija_ta_sogodennja/2011-10-21-23

33. Vavilova, N.V. (2016) Realizatsiia hendernoi polityky u Zbroinykh sylakh Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, 1, p. 140-143.

34. Verba, O.S. (2012) Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv v Ukraini. Yurydychna nauka, 2, p. 164-172.

35. Zdioruk, S. (2005) Suspilno-relihiini vidnosyny: vyklyky Ukraini XXI stolittia. K. : Znannia ukrainy, 552 p.

Avtushenko I.B., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of theory and history of the state and law of the National Transport University (Kyiv)

**THE STATE POLICY OF UKRAINE OF SOCIAL PROTECTION
OF THE SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES
OF UKRAINE AND THEIR FAMILY'S
MEMBERS IN 1991–2014: HISTORIOGRAPHY**

The scientific works, which covered the state policy of Ukraine on social protection of servicemen and their families in 1991 — 2014 are analyzed in the article. It was installed that the scientists of the humanities and military sciences engaged in research on this topic. The scientific publications which were illustrated were analyzing according to the problem-thematic principle. They can be divided into: works of general content that reflected the social protection processes of servicemen and their families in the context of the construction of the Armed Forces of Ukraine, studies on the humanitarian component of the social protection system, works covering the implementation of the state policy of Ukraine in the material and social sphere of social protection; scientific works that reveal the state's measures for social security for servicemen released for resignation or resignation. The works of historical, legal and socio-economic content take a great place in analysis of research.

The scientific research dedicated to the social protection of the servicemen of the Armed Forces of Ukraine and their families are not marked by systematic historical analysis, are mainly fragmentary and highlight the legal framework for social protection of servicemen of independent Ukraine or the financial and economic aspects of the problem was proved. The authors of many publications